

بسمه تعالی

تعهدنامه اصالت پایان نامه

اینجانب جابر ریاحی فرزند علی دانشجوی رشته حقوق جزا و جرم شناسی مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه علامه محدث نوری بدینوسیله اصالت کلیه مطالب و مندرجات موجود در مباحث مطروحه در این پایان نامه را با عنوان مسوولیت کیفری شرکت های تجاری و مدیران آنها در احتکار در حقوق ایران و فقه امامیه تایید و تصدیق کرده اعلام می نمایم که تمامی محتوای این پایان نامه حاصل مطالعه، تحقیق و تفکر خودم بوده و به هیچ وجه رونویسی از پایان نامه و یا هیچ اثر یا منبع اعم از داخلی، خارجی و بین المللی نبوده و قانون مالکیت معنوی را رعایت نموده و از اقتباس مطالب دیگران بدون ذکر مأخذ خودداری کرده ام و تعهد می نمایم در صورت استفاده از مطالب این پایان نامه در کتب، مجلات یا همایش ها اعم از داخلی و خارجی عنوان کامل و نشانی دانشگاه را قید نمایم. نیز ملتزم و متعهدم در صورت اثبات عدم اصالت این پایان نامه و یا احراز عدم صحت مفاد و یا لوازم این تعهدنامه در هر زمان و مرحله از مراحل که منتهی به فارغ التحصیلی شده و یا پس از آن و یا تحصیل در رشته یا در مقاطع دیگر و یا اشتغال و...، دانشگاه حق دارد ضمن اعلام رد پایان نامه، نسبت به لغو و ابطال مدرک تحصیلی مربوط اقدام نماید. مضافا به اینکه کلیه مسوولیت ها، پیگردها و پیامدهای قانونی و نیز خسارات مادی و معنوی وارده از هر حیث متوجه اینجانب می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو

تاریخ و امضاء

وزارت علوم و تحقیقات

دانشگاه علامه محدث نوری

(غیردولتی - غیرانتفاعی)

دانشکده ی حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد در رشته حقوق جزا و جرم شناسی

موضوع:

مسئولیت کیفری شرکت های تجاری و مدیران آنها در احتکار در حقوق ایران و فقه امامیه

استاد راهنما:

دکتر غلامرضا عراقی

نام دانشجو:

جابر ریاحی

بهمن ۱۳۹۸

چکیده

با پیشرفت جوامع و گسترده شدن روابط اجتماعی؛ شرکت های تجاری نقش بسیار مهم و سازنده ای در عرصه حاضر در توسعه و شکوفایی اقتصاد کشورها ایفا می کنند. به گونه ای که قلمرو فعالیت خود را روز به روز توسعه داده و در عرصه های مختلف زندگی اجتماعی و اقتصادی از جمله تولید؛ توزیع؛ مصرف و در کنار اشخاص حقیقی مشغول به فعالیت هستند. یکی از لوازم ضروری و اجتناب ناپذیر رو به رشد اشخاص حقوقی لزوم مسئولیت پذیری آنها به لحاظ واقعیت قضائی و جرم شناسی این اشخاص می باشد. از طرفی مشکل شناسایی اشخاص حقیقی مقصر در مجموعه مدیران و کارکنان اشخاص حقوقی؛ تضمین سلامت رفتار اشخاص حقوقی از طریق واداشتن سهامداران و مدیران به دقت بیشتر در انتخاب اعضای خود سبب شده سیاست دفاع اجتماعی در قوانین موضوعه مسئولیت کیفری این اشخاص را مد نظر قرار دهد. از آنجایی که اراده اشخاص حقوقی توسط مدیر عامل و اعضای هیأت مدیره که نمایندگان قانونی شخص حقوقی می باشند، ابراز می گردد و ممکن است این نمایندگان در برابر و ظایف محوله به آنها مرتکب فعل یا ترک فعلهایی شوند که بر هم زننده نظم عمومی و منافی حقوق اشخاص ثالث باشند مقنن با جرم انگاری این رفتارها را در موادی از قانون تجارت و لایحه اصلاحی آن و قانون مجازات اسلامی مورد اشاره قرار داد و با به کارگیری صحیح و به موقع این مقررات کمک شایانی به حفظ حقوق افراد نموده است. از این رو در برهه ای از زمان که با نوسانات لحظه ای قیمت اجناس و کالاها روبرو هستیم و متأسفانه زمینه برای بروز جرم احتکار توسط اشخاص (حقیقی- حقوقی) مساعدتر نسبت به گذشته است، بر این شدیم تا در این پایان نامه به بررسی مسئولیت کیفری مدیران شرکت های تجاری در احتکار در حقوق ایران و فقه امامیه بپردازیم.

کلمات کلیدی: احتکار، شرکت، تجارت، مدیران شرکت، اشخاص حقوقی، مسئولیت کیفری.

فهرست مطالب

کلیات

- مبحث اول: بیان مسأله ۲
- مبحث دوم: یافته های تحقیق ۳
- مبحث سوم: سؤال های پژوهش ۳
- مبحث چهارم : پیشینه پژوهش ۳
- گفتار اول : پژوهش های خارجی ۳
- گفتار دوم: پژوهش های داخلی ۳
- مبحث پنجم: فرضیه های پژوهش ۵
- مبحث ششم: جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق ۴

فصل اول

مفاهیم و مبانی تحقیق

- مقدمه ۶
- مبحث اول : بررسی احتکار ۷
- گفتار اول :تاریخچه احتکار ۷
- گفتار دوم: نظر فقها در مورد احتکار ۸
- گفتار سوم: تعریف احتکار ۹
- گفتار چهارم: مفهوم احتکار ۱۰
- مبحث دوم : ماهیت جرائم شرکتهای تجاری ۱۲
- گفتار اول: جایگاه و تعریف جرائم شرکتهای تجاری ۱۲
- بند اول: جایگاه جرائم شرکتهای تجاری در بین جرائم دیگر ۱۲
- بند دوم: جرائم شرکتهای تجاری ۱۳
- الف: تعریف لغوی و تفکیکی از واژگان ۱۳
۱. جرائم ۱۳

۲. شرکت ۱۳
۳. تجارتی ۱۴
- ب: تعریف اصطلاحی ۱۵
۱. تعریف کلی از جرم ۱۵
۲. تعریف جرم شرکتهای تجارتی ۱۶
- گفتار دوم: ویژگیهای جرائم شرکتهای تجارتی ۱۸
- بند اول: ویژگی سودبری غیرمشروع ۱۸
- بند دوم: ویژگی خطیر بودن ۱۹
- بند سوم: ویژگی خاص بودن ۱۹
- بند چهارم: ویژگی پیچیدگی تعیین مجرم ۲۰
- مبحث سوم: احتکار ۲۲
- گفتار اول : کلیات ۲۲
- بند اول : تعریف و مفهوم احتکار ۲۳
- الف : تعریف لغوی ۲۳
- ب: تعریف اصطلاحی ۲۴
۱. تعریف فقهی ۲۴
۲. تعریف حقوقی ۲۵
۳. تعریف قانونی ۲۶
- بند دوم : اقسام احتکار ۲۷
- الف: اقسام احتکار حسب موضوع آن ۲۷
- ب: اقسام احتکار حسب زمان وقوع آن ۲۷
- ت: اقسام احتکار بر حسب شخص محترک ۲۷
- گفتار دوم: علل و انگیزه های احتکار ۲۸
- بند اول : سودجویی ۲۸
- بند دوم: انحصارطلبی ۲۸
- بند سوم: ایجاد قحطی مصنوعی ۲۹
- بند چهارم: اختلال در نظام اقتصادی کشور ۲۹
- گفتار سوم: آثار و پیامدهای احتکار ۳۰

- بند اول : اخلال در نظام عرضه و تقاضا ۳۰
- بند دوم: اخلال در نظام اقتصادی کشور ۳۰

فصل دوم

نظریات مربوط به مسئولیت شرکت ها و مبانی فقهی احتکار

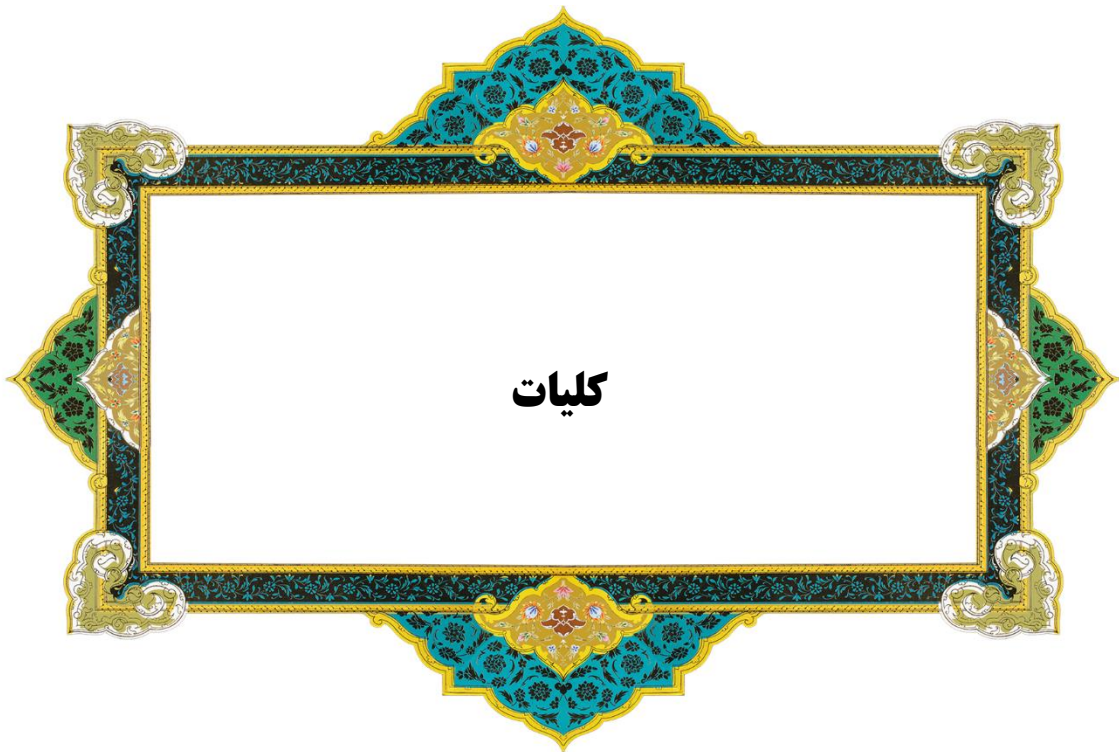
- مبحث اول: مبانی فقهی جرم احتکار ۳۲
- گفتار اول : احتکار در قرآن ۳۲
- مبحث دوم: مسئولیت کیفری شرکتهای تجاری ۳۴
- گفتار اول : تعریف مسئولیت کیفری ۳۴
- گفتار دوم: نظریات مخالفین و مؤافقین مسئولیت کیفری شرکتهای تجارتی ۳۷
- بند اول : نظریه سنتی: نظریه مخالف با مسئولیت کیفری شرکتهای تجارتی ۳۷
- الف: شخصیت شخص حقوقی فرضی است ۳۷
- ب: مسئولیت کیفری با اصل تشکیل شخص حقوقی تناقض دارد ۳۸
- ت: مسئولیت کیفری شخص حقوقی نادیده گرفتن اصل شخصی بودن مجازاتها میباشد ۳۹
- ث: طبیعت مجازاتهای کیفری ۳۹
- ج: مجازات شخص حقوقی اهداف سیاست جزایی را محقق نمی کند ۳۹
- بند دوم: نظریه جدید: نظریه مؤافق با مسئولیت کیفری شرکتهای تجارتی ۴۰
- الف: ماهیت شخص حقوقی ۴۰
- ب: پذیرش قانونی شخصیت حقوقی در چارچوب معین و خروج از آن ۴۰
- ت : عدم تعارض بین مسئولیت کیفری شخص حقوقی و اصل شخصی بودن مجازاتها .. ۴۱
- ث: ایجاد تغییرات در نوع کیفرها به منظور متناسب شدن با طبیعت شخص حقوقی ۴۱
- ج: موارد عملی توجیه کننده مسئولیت جزایی شخص حقوقی ۴۱
۱. عدالت و مساوات اقتضای مسئولیت کیفری شخص حقوقی ۴۲
۲. پذیرش مسئولیت کیفری شخص حقوقی موجب ... ۴۲
۳. رعایت اصل شخصی بودن مجازاتها ۴۲
۴. فرضیه دفاع از جامعه به عنوان توجیه کننده استقرار ... ۴۳

فصل سوم

مسئولیت کیفری شرکت های تجاری و مدیران آن در احتکار

- مبحث اول : عناصر متشکله جرم احتکار..... ۴۵
- گفتار اول : عنصر قانونی ۴۵
- گفتار دوم: عنصر مادی..... ۵۲
- بند اول: عنصر مادی جرم احتکار در قانون مجازات ... ۵۳
- بند دوم: عنصر مادی جرم احتکار در قانون نظام صنفی کشور..... ۵۳
- الف: رفتار مجرمانه ۵۳
- ب: شرایط عنصر مادی ۵۳
۱. عمده بودن میزان کالای نگهداریشده ۵۴
۲. اعلام ضرورت عرضه از طرف وزارت بازرگانی یا سایر مراجع قانونی ذیربط ۵۴
۳. موضوع جرم ۵۴
۴. کمبود یا فقدان کالای مشابه در بازار ۵۴
- ت: نتیجه مجرمانه ۵۴
- بند سوم: شروع به جرم احتکار ۵۵
- گفتار سوم: عنصر روانی ۵۵
- بند اول : عمد عام ۵۶
- بند دوم: عمد خاص ۵۶
- الف: قصد گرانفروشی ۵۶
- ب: قصد اضرار به جامعه ۵۶
- ت: قصد ایجاد انحصار یا کمبود در عرضه کالا ۵۷
- ث: قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران یا قصد... ۵۷
- گفتار چهارم: مجازات جرم احتکار ۵۷
- بند اول: محتکران صنفی ۵۷
- بند دوم: محتکران غیرصنفی ۵۸
- مبحث دوم: مسئولیت کیفری شرکتها تجارتی در قانون مجازات اسلامی... ۶۰
- گفتار اول: مسئولیت کیفری شرکت های تجاری قبل از ثبت؛ ۶۰
- گفتار دوم: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی پس از ادغام؛ ۶۴

بند اول : ادغام عملی؛	۶۴
الف: ادغام قانونی؛	۶۵
ب: ادغام ساده (یک جانبه)؛	۶۶
ج: ادغام دو یا چند جانبه (ترکیبی)؛	۶۷
بند دوم: مسئولیت کیفری شرکت های تجاری در دوره ی تصفیه؛	۶۹
گفتار سوم: حدود مسئولیت کیفری شخص حقوقی در مقررات قانونی	۷۲
بند اول: اصل تعمیم مسئولیت جزایی شخص حقوقی	۷۲
بند دوم: اصل تخصیص مسئولیت کیفری شخص حقوقی	۷۲
گفتار چهارم: شرط ارتکاب جرم از ناحیه نماینده قانونی	۷۳
بند اول: نماینده قانونی	۷۵
بند دوم: مفهوم نماینده قانونی شرکت	۷۵
الف: اشخاص حقیقی که از منظر قانون نماینده شرکت هستند	۷۵
ب: نمایندگان قراردادی شرکت تجاری	۷۶
گفتار پنجم: ارتکاب جرم به نام یا در راستای منافع شرکت	۷۸
گفتار ششم: اعمال شرط صفت نماینده قانونی در موقعیت های خاص	۸۴
بند اول : تعدی نماینده قانونی از حدود اختیارات	۸۴
بند دوم: اداره شرکت توسط مدیر عملی	۸۵
بند سوم: نمایندگی خاص از ناحیه شرکت تجاری	۸۶
بند چهارم: تفویض اختیارات	۸۶
بند پنجم: تأثیر مسئولیت کیفری شرکت تجاری بر مسئولیت شخص حقیقی	۸۷
مجازات احتکار بر اساس قوانین مجازات جدید	۸۷
نتیجه	۹۱
منابع	۹۳

مبحث اول: بیان مسأله

احتکار را در علم اقتصاد اینگونه تعریف می نمایند (عمل تحصیل و نگهداری منابع کم یاب با این احتمال که بتوانند برای کسب سود بیشتر به مشتریان بفروشند). احتکار در قدیم الایام در اقتصاد همه کشور ها از جمله ایران وجود داشته است و با توجه به اینکه این رفتار از جمله رفتارهایی می باشد که با حقوق مصرف کننده در تعارض می باشد لذا بهترین راهکار برای حمایت از حقوق مصرف کننده حمایت کیفری از آن می باشد.

احتکار در فقه امامیه

در شش سوره از صد و چهارده سوره به طور صریح و مکرر به کم فروشی اشاره شده و به شدت تقبیح گردیده است و در فقه امامیه احتکار عملی حرام و کسی که اقدام به این کار را می نماید را محکوم می نامند. که این فرد مورد لعنت خداوند و اولیای وی می باشد و در احادیث زیادی از آن حرام بودن این عمل یاد شده است. به قول مشهور فقها احتکار (سمیر علی، ۲۰۰۸، ص ۱۹) فقط در گندم، جو، خرما، کشمش و روغن ثابت است و هرچند بسیاری از فقیهان احتکار را در روغن زیتون ثابت دانسته اند اما ثبوت آن در روغن زیتون و نمک اختلافی است.

احتکار در حقوق ایران

به همین دلیل در سال ۱۳۶۷ با توجه به شرایط خاص کشور به دلیل جنگ تحمیلی، قانون تشدید مجازات محکومان و گران فروشان تصویب شد که در این قانون احتکار را اینگونه تعریف کرده است (جمع و نگهداری ارزاق مورد نیاز و ضروری عامه مردم - گندم، جو، کشمش، خرما، روغن حیوانی و نباتی - به قصد افزایش قیمت) و طبق ماده ۴ قانون تعزیرات حکومتی مصوب سال ۱۳۶۷ احتکار عبارت است از نگهداری کالا به صورت عمده با تشخیص مرجع ذی صلاح و امتناع از عرضه آن به قصد گران فروشی یا اضرار به جامعه پس از اعلام ضرورت عرضه توسط دولت. با این تعریف ممکن است اجناس مانند خودرو و تلویزیون نیز در صورتی که مورد نیاز مردم باشد را شامل شود.

مسئولیت کیفری مدیران شرکت ها

با توجه به اینکه در تجارت هدف اصلی تجار و شرکت های تجاری کسب منافع و عایدات بیشتری می باشد و احتمال اینکه نمایندگان شخص حقوقی در این مسیر برای رسیدن به هدف خود یک سری اصول و ضوابط را زیر پا گذاشته و مرتکب تخلف و جرایمی گردند که برهم زننده نظم عمومی و منافع حقوقی اشخاص ثالث باشد مقنن ممنوعیت هایی را برای مدیران به صراحت در موادی از قانون تجارت مورد اشاره قرار داده است و برای مدیران این شرکت ها و موسسات در قبال عدم انجام وظایف قانونی خود مجازات های نقدی، عزل، زندان و.... در نظر گرفته شده است.

حال با توجه به ضمانت اجرای کیفری توسط مقنن برای مدیران شرکت های تجاری برای احتکار در حقوق ایران و فقه امامیه چگونه ممکن است تا اینقدر شاهد احتکار توسط شرکت های تجاری از قبیل خودرو سازی ، مواد غذایی، و.... باشیم؟

آیا علت اصلی ارتکاب به ای جرایم ضمانت اجرای نامناسب برای برخورد قانونی می باشد یا مشکل اصلی نحوه عمل به قوانین می باشد؟

نقش شرکت های تجاری در احتکار چیست؟

مبحث دوم: یافته های تحقیق

به طور کلی اگر تخلف شخصی از سوی مدیر شرکت نباشد یا خارج از موارد خاص قانونی، اصل بر این است که نتایج اعمال شده از سوی مدیران مثبت باشد و یا منفی، متوجه خود شخص حقوقی است، نه نمایندگان حقوقی مانند مدیر عامل. همچنین تخلف مدیر باید ثابت شود اما در بحث کیفری مواردی در قانون تجارت به ویژه در بخش اصلاحی در مورد شرکت های سهامی از مواد ۲۴۳ تا ۲۶۹ ذکر شده است و به طور پراکنده هم در مقررات جزایی مواردی برای مسئولیت کیفری مدیران آمده که با توجه به اصل قانونی بودن جرایم و مجازات ها در سایر موارد نمی توان برای مدیران مسئولیت کیفری مقرر کرد.

مبحث سوم: سؤال های پژوهش

مسئولیت کیفری احتکار مدیران شرکتهای تجاری از لحاظ فقهی و حقوق ایران چگونه است؟
ایا قوانین برای مبارزه با احتکار توسط شرکت های تجاری به صورت مناسب اجرا می شود؟

مبحث چهارم : پیشینه پژوهش

گفتار اول : پژوهش های خارجی

کتاب احتکار در اسلام ، پژوهشی تطبیقی در فقه از دیدگاه مذاهب اسلامی نوشته محمد مهدی شمس الدین و ترجمه مرتضی ایت الله زاده شیرازی

گفتار دوم: پژوهش های داخلی

پایان نامه کارشناسی ارشد مسئولیت کیفری مدیران شرکت های تجاری در حقوق ایران نوشته موسی رضا سلامی دانشگاه قم تابستان ۱۳۸۷

مبحث پنجم: فرضیه های پژوهش

شرکت های تجاری می توانند نقش بسیار مهمی در احتکار داشته باشند.

قوانین مبارزه با احتکار نسبت به شرکت های تجاری به صورت مناسب اجرا نمی شود.

مبحث ششم: جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق

با رشد و پیشرفت اقتصاد جوامع در عرصه های متفاوت و شکل گیری تجارت های کشور و حتی در سطح بین الملل به صورت شرکت های تجاری بحث مسئولیت چه در حیطه مسئولیت مدنی و چه در بخش مسئولیت کیفری در شرکت های تجاری از اهمیت بالایی برخوردار می باشد. لذا با تلاش و جست و جوی فراوان در کتب و مقالات منتشر شده در پایگاه های علمی و نبود منبعی این چنین جامع و کارآمد در این زمینه، قدرت انتخاب و کارآمدی نتایج حاصله از آن، نوآوری و جدید بودن موضوع مورد اشاره این پایان نامه را تصدیق می نماید.

فصل اول

مفاهیم و مبانی تحقیق

اموال و مالکیت از جمله اموری است که شارع مقدس در احادیث و روایات وارده و مقنن در قانون اساسی و همچنین در مجموعه قوانین و مقررات عادی کشور از آن حمایت نموده است و تعرض به اموال و مالکیت افراد را ممنوع نموده است و جهت جلوگیری از تجاوزهای احتمالی افراد نسبت به اموال دیگران ضمانت اجرایی نظیر ضمانت اجرای کیفری پیش‌بینی نموده است، از جمله این تعدیات و تجاوزات به اموال و مالکیت دیگران که جرائم مالی نیز می‌باشد، احتکار است بررسی احتکار به عنوان یک بزه اقتصادی از این جهت که دارای آثاری سوء و پیامدهای ناگواری برای جامعه است، اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا احتکار پدیده‌ای از رذایل اخلاقی؛ مانند بخل، حرص و طمع، بی‌رحمی و قساوت قلب، تهی شدن از وجدان اخلاقی و مجموعه‌ای از فسق و فجورهای اقتصادی، از قبیل فزون‌طلبی، مال دوستی و دنیاپرستی است که همه ریشه در ضعف ایمان و بی‌تقوایی دارد. امروزه بازرگانان بزرگ دنیا نه تنها می‌توانند در سرنوشت اقتصادی جوامع بشری بر مبنای سوداگری محض که سودجویی بی‌نهایت، اولین ویژگی آن است، تأثیر بگذارد. بلکه در سیاست و فرهنگ اخلاقی و حقوقی و مذهبی آنان نیز می‌توانند دگرگونی ایجاد کنند. (اردبیلی، ۱۳۹۵، ص ۱۶) بر پایه همین مطلب است که گاهی مبادرت به احتکار و اخفای کالای مورد نیاز مردم نموده و برای تحصیل سود و منفعت بیشتر از عرضه کالا، در زمان کوتاهی خودداری می‌نماید. احتکار از ویژگی اقتصاد عقب مانده و ما قبل عصر رقابت و تولید انبوه است که با مسئله انحصار پس از عصر رقابت، ماهیتاً متفاوت است. لذا در نظام‌های سرمایه‌داری پیشرفته که دارای توان تولید انبوه هستند، مسئله‌ای به عنوان احتکار وجود ندارد. بر خلاف نظام‌های عقب مانده اقتصادی و یا در حل رشد که به دلیل وابستگی به کشورهای دیگر و عدم تولید کافی و نبودن سیستم صحیح توزیع، آسیب‌پذیر بوده و در مقابل تخلفات اقتصادی از جمله احتکار و گران‌فروشی مقاومت چندانی ندارند. احتکار یکی از راه‌های تجاوز به اموال دیگران و تصاحب حاصل کسب‌وکار مشروع افراد می‌باشد که این عمل به دست آوردن سودی بلاجهت و غیرعادلانه می‌باشد؛ که ضرورت‌های اجتماعی و اقتصادی و اجرای عدالت ایجاب می‌کند، به هیچ‌کس اجازه داده نشود تا با استفاده از راه‌های نامشروع اقتصادی سودهای کلان به دست آورد. چرا که این عمل خلاف عدالت اجتماعی می‌باشد و روحیه همزیستی مسالمت‌آمیز و تعاون و همکاری را بی‌مفهوم می‌کند، اجتماع را به دو قطب غنی و فقیر، سلطه‌گر و سلطه‌پذیر تقسیم می‌نماید، طمع کاری و خودخواهی را گسترش می‌دهد، حقوق دیگران را پایمال می‌کند و در نهایت آثار

ناخوشایندی در جامعه به جای می‌گذارد که موجب اخلال در نظم اجتماعی و انهدام زندگی انسانی می‌گردد و هزاران درد و جرم و جنایت و مشکلات اقتصادی و اجتماعی از این عمل بروز می‌کند.

احتکار امری پر سابقه است و اختصاص به زمان حاضر ندارد. دین مبین اسلام با شدیدترین لحن با این رویه ناسالم در روابط اقتصادی به مقابله برخاسته است و برای تحقق هدف‌های خود آیین و قوانین مخصوصی در امور اقتصادی و دارایی وضع کرده است تا به ابعاد مختلف حیات فرد و جماعت و جامعه سروسامان بخشد؛ و هدف این مکتب الهی این بوده است که غریزه حب مال و جاه را به سوی مصالح اجتماعی سوق بدهد و به جای اینکه در راه شیطانی و ویرانگری بیفتد در مسیر خلاقیت و سازندگی که خیر و صلاح جامعه در آن است قرار بگیرد. با این رویکرد که احکام شرعی بر پایه مصالح و مفاسد واقعی استوار شده است اکثریت قریب به اتفاق فقها به حرمت احتکار فتوا داده‌اند. هرچند برخی از فقها مانند شیخ مفید و شیخ طوسی و محقق حلی حکم به کراهت احتکار کرده‌اند. (پاسیان، ۱۳۹۲، ص ۱۳) لیکن با توجه به شرایط سه‌گانه که در حقیقت قوام احتکار به آن‌ها است و با دقت در کلمات فقهایی که قائل به کراهت احتکار شده‌اند. چنانچه صاحب جواهر الکلام که خود نیز قائل به کراهت بوده با این رویکرد اختلاف نظر فقها را رفع نموده است؛ بنابراین حکم به حرمت احتکار در موارد تحقق شرایط یاد شده نزد جمهور فقها پذیرفته است. احتکار یکی از مصادیق رودرویی و تعارض بین حقوق فرد و حقوق جامعه است زیرا مالک کالا به موجب حق فردی خود می‌تواند در مال خود به هرگونه خواهد تصرف کند ولی از سوی دیگر حفظ حقوق جامعه ایجاب می‌کند که مالک از تصرفاتی که موجب زیان رساندن به مردم است خودداری کند و از آنچه که پدیده احتکار موجب وارد شدن ضرر و فشار اقتصادی به جامعه می‌باشد و حیات مردم را در معرض تهدید قرار می‌دهد لازم است حق مالکیت فرد محدود شده و تصرفات او در احتکار تحت کنترل و نظارت هیات حاکم قرار گیرد.

مبحث اول : بررسی احتکار

گفتار اول :تاریخچه احتکار

قدمت احتکار به زمانی می‌رسد که بشر اولین جوامع کوچک را تشکیل داد و زندگی جدیدی را در قالب اجتماعات شروع کرد. در این مرحله، احتکار در پاره‌های موارد عینیت یافت و در مراحل بعدی که جامعه بافت پیچیده‌تری به خود گرفت و تقسیم کار و انتخاب آزاد شغل‌ها معمول شد، احتکار به عنوان معضلی مهم در مقابل مصالح نظام و جامعه قرار گرفت. احتکار نوعی پایمال کردن حقوق افراد است و بر اثر وجود پول یعنی وسیله مبادله کالا در دست مردم، یا نبودن کالا در بازار و یا کمبود آن، باعث ایجاد تورم خواهد شد و در زنجیره نظام

جامعه، اختلال ایجاد می‌نماید. در این خصوص علاوه بر آیات قرآن کریم راجع به مال اندوزی «الهیکم التکاثر» و کم فروشی «ویل للمطففین» از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که محترک را خطاکار دانسته و در جای دیگر محترک را ملعون معرفی کرده است و به حکیم بن حزام که تاجر ثروتمندی بود و ارزاق عمومی را یکجا خریداری می‌کرد، اخطار کرد که مبادا احتکار کنی و در موردی که به ایشان اطلاع دادند که مردم در مضیقه هستند و کسانی ارزاق عمومی را احتکار کرده‌اند، فرمان داد تا اجناس آنها را به بازار آورند و در معرض تماشای عموم قرار دهند تا هرکس لازم دارد، از آن اجناس خریداری کند. احتکار اولین بار در ماده ی ۱۰ قانون متمم بودجه سال ۱۳۱۷ کشور جرم انگاری شد. پس از آن در سال ۱۳۱۸ قانون راجع به جلوگیری از احتکار کالای مورد احتیاج و سپس در سال ۱۳۲۰ قانون راجع به جلوگیری از احتکار به تصویب رسید. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تصویب قانون حدود صلاحیت دادسرا و دادگاه های انقلاب در تاریخ ۱۳۶۲، رسیدگی به جرایم گران فروشی و احتکار ارزاق عمومی، در صلاحیت دادگاه‌های انقلاب اسلامی قرار گرفت، اما با توجه به شرایط جنگی کشور، رواج بازار احتکار و کمبود و نایابی برخی اجناس و تهیه آنها از بازار سیاه، قانون تشدید مجازات محترکان و گران فروشان در سال ۱۳۶۷ تصویب شد. پس از آن نیز قانون تعزیرات حکومتی و قانون مجازات اخلا لگران در نظام اقتصادی کشور و همچنین قانون صنفی به تصویب رسید و با تصویب قانون اخیر الذکر، احتکار از جرم به تخلف تبدیل شد و صلاحیت رسیدگی به این رفتار به سازمان تعزیرات حکومتی واگذار گردید. در حال حاضر ماده ۶۰ قانون نظام صنفی کشور عنصر قانونی احتکار است.

گفتار دوم: نظر فقها در مورد احتکار

فقهای شیعه در این مسئله به طور کلی سه نظریه ارائه داده‌اند که به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- مشهور فقها گفته‌اند موضوع احتکار (کالایی که حکم احتکار در مورد آن ثابت است) شش چیز است: ۱- گندم؛ ۲- جو؛ ۳- خرما؛ ۴- کشمش؛ ۵- روغن حیوانی؛ ۶- روغن زیتون.

۲- برخی از فقها موضوع احتکار را از مواد یاد شده در حدیث کمی گسترش داده‌اند و مواد خوراکی اصلی مانند برنج و ذرت را به آنها افزوده‌اند. دلیل عمده این فقیهان الغاء خصوصیت مورد است و به تحقیق مسئله به گونه فرامتن پرداخته‌اند با این تقریب که ما با بررسی ادله به این حقیقت دست می‌یابیم که شش ماده ذکر شده در حدیث ویژگی خاصی در مابین دیگر مواد غذایی ندارد و بی‌شک فلسفه نام بردن آنها نیاز مردم به این مواد به عنوان خوراک اصلی جامعه بوده است. اکنون اگر در کشور یا سرزمینی ماده غذایی دیگری قوت اصلی و خوراک غالب مردم محسوب شود همین حکم را خواهد داشت.

۳- بعضی از فقیهان موضوع احتکار را به گونه‌ای تعمیم داده‌اند که آن را شامل همه موارد مورد نیاز جامعه دانسته‌اند. بر اساس این نظریه احتکار به مواد خوارکی اختصاص ندارد بلکه هر آنچه در زندگی بشر لازم است مانند دارو، لباس، مصالح ساختمانی و غیره را زیر پوشش می‌گردد. دلیل فقهی این دانشمندان در تعمیم احتکار این است که فلسفه حرمت احتکار چنانکه از روایات بر می‌آید ظلم و اجحاف و ضرر رساندن به مردم است. بنابراین در هر مورد این ملاک وجود داشته باشد آن کار از نظر شرعی حرام و ممنوع است و از این نظر فرقی ما بین مواد احتکار شده نیست.. با عنیا به اینکه علت حرمت احتکار در برخی از روایات مانند کلام امام علی علیه السلام در عهدنامه مالک ذکر شده است آنجا که امام فرمود: «و ذالک باب مضره للعامة و عیب علی الولاة فامنع من الاحتکار»؛ بنابراین هر گاه علت حرمت احتکار ضرر رساندن به حقوق مردم باشد مشمول حکم حرمت خواهد بود و این مسئله از مواردی محسوب می‌شود که حکم شرعی را کشف می‌کند زیرا عقل بین علت و معلول تفکیک و جدایی را غیر ممکن می‌داند. اکنون در مقام مقایسه بین نظریات یاد شده می‌توان گفت نظریه سوم از دو نظریه قبلی در اجرای عدالت اقتصادی جامع‌تر و کاربردی‌تر است

فقهای اهل سنت نیز در مسئله لزوم اجبار محترک به فروش کالای احتکار شده عباراتی مشابه کلمات فقهاء شیعه به کار برده‌اند.

گفتار سوم: تعریف احتکار

احتکار مصدر باب افتعال از (حکر) به معنی جمع و امساک (گرد آوردن و نگهداشتن) و یا به مفهوم (گردآوری مواد خوارکی و انبار کردن آن به منظور گران شدن) است. واژه شناسان ریشه احتکار را از حکر و حکره می‌دانند و برای آن معانی متعددی قائل شدند که از جمله آن معانی جمع و نگهداری، سوء معاشرت و اجحاف می‌باشد. احتکار مصدر باب افتعال به معنی به خود اختصاص دادن و جمع آوری کالا و حبس آن به منظور گران فروشی می‌باشد و محترک، اسم فاعل از مصدر احتکار، به معنی کسی است که کالای مورد نیاز مردم را انبار می‌کند. قیومی و ابن منظور، احتکار را انبار کردن ارزاق و کالاهای مورد نیاز مردم به هدف کمبود آنها و افزایش قیمت می‌دانند. محقق داماد در تعریف اصطلاحی احتکار چنین می‌نویسد: «فقها در تعریف احتکار، کلمات مختلفی دارند. مرحوم شیخ انصاری به پیروی از بسیاری از فقهای پیشین مسئله را اصولاً تحت عنوان «احتکار الطعام» مطرح نموده و تعریف آن را از اهل لغت بدین گونه نقل می‌کند: «احتکار الطعام و هو جمع الطعام و حبسه یتربص به الغلاء؛ احتکار طعام جمع کردن و یا حبس کردن آن به منظور گران شدن است. همچنین ابن حجر در کتاب تحف خویش احتکار را این گونه تعریف می‌کند: احتکار آن است که کسی آذوقه مردم را در هنگام گرانی خریداری و آن را

نگهداری کند تا به علت مضیقه و سختی به قیمت گزاف به فروش برساند. احتکار از ویژگی های اقتصاد عقب افتاده و ماقبل عصر رقابت و تولید انبوه است که با مسیله انحصار پس از عصر رقابت، ماهیتا متفاوت است. (رستگار، حسن و علی شهسواری، ۱۳۹۶، ص ۲) فقها نیز در کتب فقهی این تعریف را ملاک قرار داده اند و با توجه به تعریف یاد شده و استفاده از ادله فقهی در معیار شناسی احتکار تحقق سه شرط را لازم دانسته اند.

۱-گردآوری مواد خوراکی به منظور بالا رفتن قیمت باشد.

۲-مواد خوراکی انبار شد مورد نیاز جامعه باشد.

۳-عرضه کننده دیگری که با عرضه او نیاز مردم برطرف گردد وجود نداشته باشد.

با توجه به قوانین موجود، می توان جرم و تخلف احتکار را «نگهداری کالا به صورت عمده با تشخیص مرجع ذیصلاح و امتناع از عرضه آن به قصد گرانفروشی و یا اضرار به جامعه، پس از اعلام ضرورت عرضه توسط دولت» دانست. احتکار نوعی پایمال کردن حقوق افراد است و بر اثر وجود پول، یعنی وسیله مبادله کالا در دست مردم، یا نبودن کالا در بازار و یا کمبود آن، سبب ایجاد تورم خواهد شد و در زنجیره نظام جامعه، اختلال ایجاد می کند.

گفتار چهارم: مفهوم احتکار

احتکار عبارت است از کاهش دادن یا متوقف کردن جریان توزیع کالا توسط همه یا برخی از فروشندگان بطور موقت. این اقدام فروشندگان با توجه به وضع بازار و بخصوص تقاضای تحریک شده خریداران به منظور بالا بردن قیمت و در آمد حاصل از افزایش قیمت کالا صورت می گیرد. چنانچه محتکر بتواند با کم کردن یا متوقف ساختن توزیع کالا به منظور خود برسد؛ یعنی تقاضای مصرف کنندگان را افزایش دهد و جریان توزیع را در کمترین حجم خود نگه دارد. میزان احتکار و مدت آن، بستگی به وضع بازار و تقاضای مشتریان برای کالا دارد تا وقتی که زمینه ذهن مصرف کنندگان آکنده از نگرانی و بی اطمینانی نسبت به آینده باشد و کم شدن موقتی کالا را کم شدن دائم آن تصور کنند، به خرید کالا به مقداری بیش از اندازه مورد نیاز و به منظور ذخیره سازی شتاب می آورند. در این وضعیت کردار احتکاری فروشنده، ثمر بخش بوده و در صدد تکرار برخواهد آمد. سود آوری این اقدام بزودی سایر فروشندگان را تحریک خواهد کرد که از محتکران نخستین پیروی نمایند. این کردار در صورت عدم دخالت مقامات مسئول تا جایی که خریداران تقاضای خویش را برای خرید کالا ابراز می دارند، همچنان ادامه خواهد داشت. انبارداری یک خدمت اقتصادی است و عبارت است از نگه داشتن موقتی کالا به منظور عرضه به موقع آن

و یا گسترش دادن مدت عرضه آن، بنحوی که کالا برای مدت بیشتری قابل دسترسی و مصرف باشد. طی این خدمت، مقدار و ارزش کالا نسبتاً محفوظ می ماند؛ زیرا از یک طرف از اتلاف کالا جلوگیری می شود و از طرف دیگر، از کاهش سریع بهای کالا پس از تولید پیشگیری می شود، بخصوص اگر فرایند تولید آن فصلی و از سنخ محصولات کشاورزی باشد. بدیهی است که در طی انجام این خدمت هزینه متوسط با تمام شده کالا حداقل به اندازه مبلغ هزینه انبارداری آن افزایش می یابد. انگیزه احتکار و انبارداری تمیز بین عمل احتکار و انبارداری که در ظاهر شباهتهای مشترکی دارند، بسیار مهم است. بهای کالا در هر دو حالت افزایش می یابد اما علت افزایش یکسان نیست و به انگیزه دو عمل بستگی دارد. به هنگام انبارداری متقاضی و مشتری خواهان نگه داشته شدن کالا است تا بتواند در موقعی که دلخواه اوست، کالا را مصرف نماید؛ یعنی زمان مصرف کالا برای مصرف کننده نیز دارای مطلوبیت است. این مطلوبیت ناشی از آن است که مصرف کننده خود وسیله نگهداری کالا را ندارد و یا اینکه هزینه این انبارداری گرانتر از آن تمام می شود که فروشنده این کار را برای او انجام دهد. در حالی که در هنگام احتکار، مصرف کننده خواهان دریافت کالا در همان لحظه ای است که کالا با قیمت همیشگی در اختیار آن نیست. احتکار کالا، برای وی مطلوبیت منفی ایجاد می کند در این هنگام مشتری و مصرف کننده آماده است برای زودتر دریافت کردن کالا و حتی بدست آوردن مقادیری که مورد نیاز او نبوده بلکه در آینده ممکن است مورد مصرف قرار گیرد، بهای بیشتری بپردازد. این آمادگی برای آن است که محترک کالا را به مشتریان خود کم یاب جلوه داده است. پس انگیزه اصلی احتکار برای فروشندگان، سود جوئی از تمایل و شتابی است که خریداران در اثر باور کردن کمیابی کالا از خود نشان می دهند و به ذخیره سازی می پردازند. در صورتی که انگیزه اصلی انبارداری برای دست اندرکاران آن عرضه کردن خدمتی است که موجب طولانی تر کردن مدت مصرف کالا شود و همچنین از تلف شدن آن جلوگیری به عمل آورد. این خدمت توسط انبارداران بر طبق خواست و تقاضای مشتریان عرضه می گردد. در حالی که احتکار علیرغم میل مصرف کنندگان انجام می گیرد. گاهی انبارکردن کالاها، برای حفظ نظم اقتصادی و همچنین مصالح مصرف کنندگان ضرورت می یابد، تفاوت دیگری که ممکن است دو کردار یاد شده داشته باشند، این است که خدمت انبارداری یک خدمت بلند مدت است ولی احتکار فقط در طی یک زمان کوتاه بحرانی امکان پذیر است، چرا که حوادث سیل و زلزله و جنگ یا مشکلات دیگر در یک منطقه به ندرت روی می دهد، البته در این خصوص بحث های زیادی در علم اقتصادی مطرح است که تناسب با رعایت اختصار این تحقیق را ندارد. البته نبایست پنداشته شود که موقتی بودن دوره احتکار حاکی از کم اهمیت بودن آن است، شرائطی که بر بازارها و محیط فعالیتهای اقتصادی در کشورهای جهان سوم و رو به رشد، مثل کشور خودمان حاکم است زمینه ساز اقدامات احتکاری می باشد. گویانکه احتکار کالای بخصوص در بازار مشخص